

УДК 321.7:316.42

Козловець Микола Адамович
доктор філософських наук, професор,
Житомирський державний університет
імені Івана Франка
м. Житомир, Україна

МОЖЛИВІСТЬ, ДІЙСНІСТЬ ТА ЙМОВІРНІСТЬ У ПОЛІТИЦІ: УКРАЇНСЬКИЙ КОНТЕКСТ

Анотація. У статті розглянуто діалектичний взаємозв'язок філософських понять можливість, дійсність та ймовірність у політиці. Обґрунтовано, що можливість у політиці – це сукупність умов, що створюють потенціал для реалізації певних цілей, дійсність – реалізація цієї можливості через політичні дії, а ймовірність визначає шанс, з яким ця можливість може стати дійсністю. Аргументовано, що сьогодні політичні можливості дуже слабо представлені в українській дійсності, а Україна перебуває у стані можливостей реалізації можливостей. Завдання політичної еліти полягає в тому, щоб створити на українському підґрунті модель певної відповідності можливості, дійсності та ймовірності в їх потенційному саморуху від сучасного стану суспільства до загальноприйнятих європейських стандартів.

Ключові слова: можливість, дійсність, реальність, ймовірність, політика, політична діяльність, інтереси, українське суспільство, війна.

Політика як мистецтво можливого виникає з розгортання руху протиріч й існує в цьому процесі, що веде до можливих результатів. Як міра можливого політика повинна бути підкріплена філософським баченням співвідношення можливості, дійсності та ймовірності. Філософська реальність – це втілення дійсного і можливого, хоча останнє – мисленевий образ, в якому є певне припущення, що має під собою реальні передумови, котрі можуть виявитися (чи не виявитися) в об'єкті. Можливість – це потенційна дійсність, передумова виникнення явища, що може здійснитися (стати дійсністю), а може й не здійснитися. Дійсність у цьому контексті – це реалізована можливість, минуле в нинішньому, а можливість – це сучасне у майбутньому [1, с. 393].

Можливість існує лише в уявній дійсності, визріває в її лоні як зачаття нового, певна тенденція розвитку. За своїм характером і змістом можливість зумовлена щораз новою дійсністю, наявним буттям. Це означає, що виникають не будь-які можливості, а такі, якісна характеристика яких залежить від дійсності, яка породжує їх. Але якби всі можливості були дані раз і назавжди, а ніяких нових можливостей не могло б виникнути, то світу загрожувало б неминуче виснаження можливостей. Діалектика можливості й дійсності така, що можливе, ставши дійсним, породжує нові можливості, і так до нескінченності. Все можливе стає таким у силу того, що воно перебуває в дійсності як її спрямованість на зміну, на майбутнє. Можливість чого-небудь – це ще далеко не дійсність, і може бути, що їй ніколи і не судиться стати такою.

Всі можливості спрямовані на реалізацію інтересів і володіють певною потенцією. Буття в можливості – це самостійна сфера реальності, при цьому дуже істотна й інколи могутніша за своєю дієвою силою і впливом на політичне буття, ніж дійсність. Так, трагічна можливість війни призводить до величезного напруження, мобілізації матеріальних ресурсів і духовних сил суспільства. Разом з тим, і світла перспектива суспільного розвитку, наприклад, пафос соціалістичних перетворень, спрямовує устремління людей в майбутнє, а їхні потреби й інтереси приносяться у жертву завтрашній «світлій добі».

Слід також розрізняти поняття «дійсність» і «реальність», щоб не ототожнювати сферу реальності з одним з модусів її існування. Реальності, крім модусу дійсності, притаманні ще й інші модуси: можливість, необхідність і випадковість. При цьому саме поняття дійсності вживається в двоякому сенсі. У вузькому сенсі дійсність є реалізована можливість, а в широкому – це вся реальність загалом, яка містить в собі в тому числі й можливість як форму реальності. Це здійснена реальність у всій своїй сукупності: речей, втілених ідей, цілей, ідеалів, суспільних інститутів, загальноприйнятого знання.

Можливість, дійсність та ймовірність у політиці – це три діалектично пов'язані поняття, де можливість – це потенційні варіанти (реальні, ймовірнісні чи формальні) розвитку подій, дійсність – здійснена реальність, тобто те, що сталося, а ймовірність – ступінь вірогідності настання певної можливості, що впливає на політичні рішення та стратегії суб'єктів політики, які прагнуть перетворити бажане (можливе) на дійсне шляхом реалізації своїх інтересів. Політики оцінюють ймовірність подій, щоб обрати найефективніші шляхи реалізації можливостей і досягнення поставленої мети [2, с. 74].

В політиці перехід можливого в дійсність відбувається як реалізація інтересів певного суб'єкта. Розрахунок руху у політичній діяльності є визначення його можливого результату, а гарантією безпомилковості – встановлення характеру і напрямку розвитку протиріч та їх можливих наслідків. Дійсність у цьому ракурсі – це динамічне протиріччя, а можливість – реальний потенціал політики, який потребує апробації в новому часі та просторі. Саме політичні наслідки як можливе і політичний стан як даність – дві основні сторони політичної реальності, хоча кожна з них володіє власним потенціалом. У політичній діяльності розвиток суперечностей може породити також надію на можливе, котре стане взірцем майбутньої реальності [2, с. 75].

Можливість і дійсність у політичній сфері використовуються неоднозначно. Для прийняття політичних рішень можливість – основний резервуар їх ефективності. Тому завдання політика полягає в тому, щоб виявити в тій чи іншій реальності дію певного закону і встановити умови його

прояву. Звідси необхідно визначити характер можливостей: реальних, малоперспективних, формальних, встановити ймовірність їх реалізації. При цьому й саму ймовірність слід «розраховувати» як внутрішню, пов'язану зі структурою об'єкта, так і зовнішню, яка впливає із коливань частоти її реалізації. Саме тому при прийнятті політичних рішень важливо знати, де починається і де закінчується реальна можливість [2, с. 75–76].

Можливість стає дійсністю, коли політичні суб'єкти (наприклад, партії, політики, громадські організації, етнонаціональні спільноти) починають активно її реалізовувати. Саме через реалізацію політичних інтересів формується дійсність. Можливість перетворюється на необхідність, коли вона відповідає інтересам соціальних суб'єктів. Так, наприклад, створення нової політичної партії – це можливість, яка може бути як формальною (якщо партія не має підтримки), так і реальною (якщо є необхідні політико-правові умови, соціальна база та ресурси). Після виборів, коли партія отримує більшість у парламенті, формальна можливість стати частиною уряду перетворюється на дійсність, оскільки її інтереси реалізуються через формування уряду.

Дійсність у політиці нерідко ототожнюють з тим, що відбулося, що має, у крайньому випадку, точний зміст, встановлення якого залежить від рівня проникнення в це дійсне. Політичне визначення дійсності характеризується обов'язковою присутністю в ньому всього можливого, що може перетворитися в дійсність в найближчому і навіть в неосяжному майбутньому. Філософський підхід до дійсного як реалізованої можливості у політичному визначенні доповнюється більш точним знанням потенціалу можливого як у теперішньому, так і в майбутньому розвитку об'єкта, явища, факту і політичною необхідністю прогностичного бачення цього розвитку [2, с. 75–76].

Спираючись на філософське бачення уявлення про можливість як про теперішнє в майбутньому, політичне мислення пов'язує водночас і саму можливість з дійсністю, а наявність можливості є достатньою підставою для прийняття політичних рішень. Наприклад, військова можливість соціального зіткнення, не говорячи вже про політичне, є достатньою підставою для

утримання збройних сил. Тому політична можливість – це не тільки сьогодення у майбутньому, а й мабутнє у сьогоденні; це не тільки розрахунок потенціалу причинно-наслідкових зв'язків, а й сам потенціал, який існує як данність; реальність з політично розрахованою ймовірністю до чітко визначеної зміни якості «поведінки» за інших рівних умов. Незначна перспективність такої ймовірності з філософської точки зору не послаблює необхідності політичного бачення можливостей її збільшення.

Ймовірність показує наскільки вірогідно, що певна політична подія чи процес відбудуться. Ймовірність залежить від багатьох факторів: підтримки виборців, наявності ресурсів, політичної стабільності, дій інших суб'єктів. Наприклад, ймовірність перемоги кандидата на президентських виборах залежить від його популярності, фінансування кампанії та підтримки медіа. Чим вищі ці показники, тим вища ймовірність його перемоги.

Зрозуміло, що попередити саму можливість появи небажаного є важливим завданням політики, політичного діяча й політичної інституції. Тому основним об'єктом уваги політика має бути дійсність, в якій присутні й можливість, і ймовірність. Їх розмежування постає радше як філософська, ніж політична категорія. Зазначене допомагає методологічно правильно організувати політичну діяльність, забезпечити її науково, не говорячи вже про те, що тим самим створюється і можливість, і ймовірність безпомилковості політичних рішень і дій. Разом з тим у політичній практиці дійсність нерідко постає як основний об'єкт політики, а можливість використовується як засіб зміни дійсності. Звідси і формула політики як мистецтва можливого. До речі, в цьому полягає одна з помилок політичної діяльності.

В тій дійсності, яка часто постає як абсолютна реальність, фіксується фактично досягнуте, навіть історичне, воно статичне без урахування можливого і ймовірнісного, хоча й є дійсністю протиріч. Звичайно, можливість як потенціал дійсності не існує автономно, в політичній діяльності вона виокремлюється. Таким виокремленням є будь-який правовий документ, в якому можливість постає як регулятор дійсності, як ідеальне її бачення, яке цей

правовий акт намагається перетворити в реальне на підставі передумов, які ще не стали нормою. Перетворення ж передумов в об'єктивну норму і є завершенням «місії» політичного акту [2, с. 77].

З суб'єктивної точки зору людини можливості можуть бути бажаними і небажаними: на перші спрямовані всі помисли і мрії, тоді як наближення реалізація другого може принести страждання, породжуючи навіть почуття жаху і відчаю. Але поза полем можливостей неможлива свобода, принаймні свобода вибору. В індивідуальній або інституціональній політичній діяльності у кінцевому підсумку все зводиться до гармонізації дійсності, можливого та ймовірного. Як методологічний принцип політичної діяльності зазначене має знайти своє визначення. Звернення до практики його використання дає можливість широкої ілюстрації політичної ефективності цього принципу.

Для сучасної України можливість і дійсність – основний рух, на якому виникає політика і якими вона підтримується. Сьогодні політичні можливості, на жаль, дуже слабо представлені в українській дійсності. Можна навіть стверджувати, що Україна перебуває у стані можливостей реалізації можливостей. Причому цей стан не можна назвати таким, який відбувся початково, оскільки основні показники реалізованої можливості, тобто дійсності, – утвердження сучасної, відповідаючої «світовим стандартам» соціальної системи ще не існує. Навіть якщо мати на увазі потенціал українства, для якого така система – тільки можливість реалізації національного потенціалу у сприятливих для цього політичних, соціально-економічних і духовних умовах, але факт нереалізованих можливостей українства стає очевидним. Тому сучасну українську дійсність дослідники правомірно характеризують як слабе відтворення українських можливостей.

Діалектичний розвиток в тому й полягає, щоб постійно нарощувати дійсність за рахунок реалізованих можливостей. І якщо вести політичну боротьбу, то лише з таким прицілом на майбутнє. Будь-яке посягання на це джерело саморозвитку української політики перетворюється в антиукраїнську діяльність, що підлягає засудженню. Тим важливіше виходити саме з такого

бачення співвідношення можливості й дійсності, оскільки в ньому міститься деяке припущення, хоча й має під собою реальні передумови. Трагізм формули для політики, особливо української, полягає в тому, що ці реальні передумови можуть не виявитися, якщо політика не створить для них необхідних умов, хоча, в свою чергу, неприємним для нації є те, що цей вияв залежить від політиків. Так, в 1991 році в силу політичних обставин, які склалися, в Україні, створились необхідні позитивні умови для проголошення незалежності, реалізації національної ідеї [2, с.80].

Ймовірність як міра співвідношення можливого і дійсного в українській політиці – це розрахунок руху від дійсного до можливого. Такий розрахунок в Україні має множину варіантів державного, партійного й академічного характеру. Але багатоваріантність тут – не набір найбільш досконалих варіантів з відмінними нюансами, які можуть виникати як відтворення об'єктивованої національної ідеї, а переважно кабінетні, споглядальні, не побудові на глибокому аналізі українських реалій програми, що спрямовані на зняття або пом'якшення кризових явищ, а багато в чому популістські прагнення якомога швидше підвищити рівень добробуту народу.

Хоча така ймовірність у програмному відображенні політичних партій часто сприймається українцями як певна надія на покращення їх життя. При цьому не враховується та обставина, що подібне програмування не може створити належний простір для творення всеохоплюючого, поступового з постійним нарощуванням потенціалу, цілеспрямованого й надихаючого у своїй історичній правоті й незворотності об'єктивного саморуху модерної української нації, яка вийшла на загальноцивілізаційний шлях розвитку, пододала, нарешті, колоніальну залежність і соціально-ілюзійну ідеологію [2, с.81].

Після проголошення незалежності Україна перебуває у стані нереалізованих можливостей. Для їх реалізації потрібна сильна й відповідальна політика, послідовний рух від дійсності як реалізованої однієї можливості до дійсності як другої реалізованої можливості в межах національної заданості. Все решта – перехідне, тимчасове і повинно з достатнім ступенем політичної

мудрості й відповідальності поставати саме в такій якості. Можливо тоді буде піддана анафемі та політична боротьба, яку собі дозволяли раніше й дозволяють сьогодні вести українські політики всупереч національним інтересам, і пріоритетним стане прагнення до побудови держави загального добробуту на основі максимального використання вітчизняного потенціалу. Служіння зазначеному ідеалу – обов'язок політика, а його звернення до цього потенціалу має стати не тільки політичною, а й патріотичною мудрістю. Тому сучасну українську дійсність слід сприймати як слабе відтворення українських можливостей. Із-за жорстких акцентів на дійсному, яке й сьогодні має місце в нашому житті, в тому числі й політичному, постійно уповільнюється рух, перетворення всіх сфер суспільного життя.

Вже сама наявність десятків різних «кабмінівських» і партійних програм засвідчує, що українські можливості в програмній ймовірності не можуть бути достатньо повно представлені, реальний потенціал України не знаходить в них адекватний організаційний вихід. Завдання полягає в тому, щоб створити на українському підґрунті модель певної відповідності можливості, дійсності та ймовірності в їх потенційному саморуху від сучасного стану суспільства до загальноприйнятих європейських стандартів, забезпечити поступальний розвиток країни і таким чином перейти до реалізації програмної черговості, до всебічного, історично виправданого й потенційно підкріпленого розрахунку руху України до найвищих критеріїв сучасної цивілізації.

Ситуацію штучного розведення й протиставлення в політиці дійсності, можливості та ймовірності маємо змінити. В цьому полягає одна з помилок політичної діяльності української влади й політиків. Якби у політичній позиції щодо вступу України до Європейського Союзу і НАТО акцент було зроблено не на дійсність, а на можливості, більше того, дійсність була підпорядкована можливості, то наш рух до вищеназваних інституцій істотно змінив би свій характер і спрямованість.

Серйозний вплив на взаємозв'язок дійсності та ймовірності і реалізацію можливостей в українському суспільстві мають і так звані фантомні явища, які

відображають незвичні, інколи аномальні, екстравагантні форми суспільної активності, котрі мають специфічну форму свого прояву та не вписуються у звичайні, схвалювані суспільством форми організації соціального життя. Поширені й вчинки та дії, які не лише не збігаються, а й конфліктують з оточуючою реальністю. Мають місце й протиріччя між бажаним і реальним, коли суб'єктивні устремління протистоять об'єктивним тенденціям суспільного розвитку.

Сьогодні, в умовах російсько-української війни, значна частина українців (й світової спільноти) чекають на перемир'я, не усвідомлюючи, що якщо воно й станеться, то це буде лише пауза, замороження війни. Ймовірність підписання мирної угоди з Росією дуже низька або наближається до нуля, оскільки необхідних умов для перетворення можливості в реальність не існує. Судячи з інтенсивності бойових дій, росіяни не збираються закінчувати війну і всерйоз не розглядають можливість перемир'я. До того ж вони нічого не вкладають в суть самих перемовин. Для них це чергова можливість потягнути час і захопити якомога більше української території. Тому можливу паузу потрібно максимально використати на зміцнення ЗСУ, підготовку й перекваліфікацію військовослужбовців, роботу із суспільством. Треба готуватися до можливої нової війни. Хоча суспільство загалом сподівається повернутися у минуле життя, але цього не буде.

Єдина наша можливість виграти війну – це побудова соціально-свідомого суспільства. Тільки так ми убезпечимо себе від майбутніх загарбницьких воєн з боку Росії. Це в дійсності найбільша гарантія нашої безпеки. Сильний соціум – це чи не єдине, що може гарантувати нашу незалежність і державність. Зрозуміло, що гарантом національної безпеки є насамперед сильна армія. Разом з тим нам потрібно перестати мислити лише в контексті продовження або закінчення війни. Необхідно взагалі не задаватися цим питанням, тому що в дійсності воно не буде важливим, коли у нас буде держава, на яку Росія не ризикне нападати.

Після завершення російсько-української війни цілком ймовірнісними можуть стати і такі риси суспільної свідомості, як травматичність, розколотість, роздвоєнність, ностальгія за минулим, зменшення єдності, гуманізму й терпимості, суперечливості й конфліктності подальшого розвитку українського суспільства. Труднощі післявоєнної відбудови і напруга мають розподілятися рівномірно, щоб не було прірви між військовими та цивільними.

Завдання полягає у зміні свідомості нашого суспільства, у так званій роботі над помилками. Необхідно беземоційно, спокійно й об'єктивно розібратися з поточною ситуацією та обставинами, розуміючи наслідки своїх дій, бо закладемо фундамент майбутнього нашого державного благополуччя. Все, що стосується старого світу, або помре, або зміниться. З погляду історичної ретроспективи те, що зараз відбувається з нашою країною, є логічним процесом, який традиційно має тривати десятиліттями. Але в конкретний історичний момент ми потребуємо прискорення трансформаційних змін.

Оскільки можливість для прийняття політичних рішень є умовою їх ефективності, то український варіант використання цієї діалектичної категорії полягає в тому, щоб бачити у ймовірності цієї можливості ту глибинну дійсність, яка пронизує українську історію як закон її розвитку, і на цій основі побудувати ефективний варіант вірогідного руху можливостей. Це, у підсумку, і є методологію української політики, її фундаментальним потенціалом, в межах якого буде постійно, з наростаючою могутністю виникати та дійсність, яку покликана творити політична еліта. Ключовим є визначення й послідовне обстоювання національних інтересів, оскільки йдеться про життєвий шлях української нації, її історичне минуле та сподівання на майбутнє, ідентифікацію нею власного призначення у світових «просторах». Світ надто різнорідний та плюралістичний, щоби бути зорганізованим за єдиним шаблоном.

Отже, можливість у політиці – це сукупність умов, що створюють потенціал для реалізації певних цілей, дійсність – реалізація цієї можливості

через політичні дії, що відбувається, коли збігаються інтереси певних суб'єктів, а ймовірність визначає шанс, з яким ця можливість може стати дійсністю.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Можливість і дійсність. Філософський енциклопедичний словник / В. І. Шинкарук (гол. редкол.) та ін; Інститут філософії імені Григорія Сковороди НАН України. Київ: Абрис, 2002. С. 393.
2. Гаєвський Б. А. Філософія політики. Київ: Вища школа, 2005. 158 с.